Η ΕΝ ΤΗι ΑΡΧΑΙΑι ΦΙΛΟΛΟΓΙΑι ΨΥΧΟΜΑΝΤΕΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΘΝΗιΣΚΟΝΤΩΝ

Γεώργιος Π. Οἰκονόμος
† 21 Ἰουνίου 1951

ὃς μετὰ ζώντων θ' ὅτ' ἦν
ἤκου' ἄριστα, νῦν τε τῶν τεθνηκότων.
(ΣΟΦ. Φιλ.)

Φέρεται ὅτι παρὰ τῷ σημερινῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ὑπάρχει ἡ πίστις ὅτι ὁ ἄνθρωπος πλησιάζων πλέον τὸν θάνατόν του, ἰδίᾳ δὲ ὀλίγον πρὸ τοῦ τέλους του, ἀποκτᾷ τὸ προφητικὸν χάρισμα τοῦ προλέγειν τὰ μέλλοντα εἰς τοὺς γνωστούς του ἢ εἰς τοὺς περὶ ἑαυτόν [1].

Θὰ ἐξετάσω πρῶτον τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Γραμματείᾳ, Ἑλληνικῇ καὶ Λατινικῇ, σχετικὰ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο χωρία, καὶ ἔπειτα θὰ προσπαθήσω νὰ ἑρμηνεύσω τὴν πιθανὴν προέλευσιν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἐπίσης ἐξ ἀρχαίων μαρτυριῶν.

Πρὶν ἢ ἐξετάσω τὸ γνωστὸν χωρίον τῆς Πλατ. Ἀπολογίας Σωκρ. 38 c, τὸ ὁποῖον ἔδωκε καὶ τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν μελέτην ταύτην, ἐπιθυμῶ νὰ ὑπομνήσω ὅτι ἤδη παρ' Ὁμήρῳ ἔχομεν ὀλίγα, ἴσως δύο μόνον, παραδείγματα τοῦ φαινομένου τούτου, παραδείγματα ὅμως τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἐπέδρασαν εἰς ὅλον τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον διὰ τὴν ἀντίληψιν ἥτις ἐπεκράτησε.

Ἐν Ἰλιάδι Π 844 ἑξ. λέγεται ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ Ἕκτορος τρωθεὶς Πάτροκλος διαβλέπει ὅτι δὲν τὸν ἐφόνευσε κυρίως ὁ Ἕκτωρ, ἀλλὰ ὁ Ζεὺς καὶ ὁ Ἀπόλλων: «*Ἤδη νῦν, Ἕκτορ, μεγάλ' εὔχεο· σοὶ γὰρ ἔδωκεν/νίκην Ζεὺς Κρονίδης καὶ Ἀπόλλων, οἵ με δάμασσαν*» ἀλλὰ παρατηρεῖ, «ἐν Ὁμηρικῷ προαναφωνήσεως σχήματι»

1 Πρβλ. τὴν ἔκδοσιν ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ διαλόγων ὑπὸ Σπ. Μωραΐτου τόμ. Α', σελ. 306. Ἐκ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας δὲν ἐγένετο δυνατὸν νὰ μάθω ἂν ὄντως σῴζεταί που ἐν τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ τοιαύτη δοξασία. Ἐπίσης ἀνέτρεξα καὶ εἰς τοῦ ΦΑΙΔ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ τὸ ἔργον «Βυζαντινῶν βίος καὶ Πολιτισμὸς» εἰς τὸν σχετικὸν τέταρτον τόμον, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρεταί τι.

Καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς οὕτω λέγει ἡ Brunhild εἰς τὸ Siegfriedlied (Edde): «Setz dich nieder, Gunther, ich todbereite will dir wahrsachen». Καὶ νεώτεροι ποιηταὶ ὡς ὁ WILDENBRUCH (1845 - 1909) ἐν Herald, σελ. 122: «Die Schattenhand des Todes reisst prophezeiend Aug' und Ohr mir auf».

Θεμελιῶδες βιβλίον διὰ τὰ ζητήματα ταῦτα εἶναι τοῦ BOUCHÉ - LECLERCQ, Histoire de la divination dans l'antiquité, τόμ. 1-4, Παρίσιοι 1879-82. Ἐλάχιστά τινα λέγει ὁ Nägelsbach ἐν Homer. Theologie 3η ἔκδ. 1844, σελ. 376 (268). Ὀλίγα τινὰ διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο παρατηρεῖ καὶ ὁ Γ. Κωνσταντινίδης ἐν Ὁμηρικῇ Θεολογίᾳ, Κωνσταντινούπολις 1876, σελ. 212.

Δὲν ἠδυνήθην παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας μου νὰ ἴδω τὴν πραγματείαν τοῦ ALBERTI, De aegrotorum vaticiniis, Halle 1724. Ὡς μοι ἀνεκοίνωσεν ὁ ἐν Βερολίνῳ κ. Dr. H. DITTEN ὁ ἀκριβὴς τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι Michael Alberti (Praes.) JACOBUS LASSECK (Resp.) Dissertatio (- - - -) de vaticiniis aegrotorum, Halle - Magdeburg 1724. Ὁ κ. Ditten εὗρε τὸν τίτλον τοῦτον τοῦ βιβλίου εἰς τὸν κατάλογον τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου: The British Museum, Catalogue of Printed Books, τόμ. 2, Ann Arbor 1946, σελ. 65. Τοῦ ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν πολλὰς εὐχαριστίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

(ΕΥΣΤΑΘ. 1089) μετά τινας στίχους (851) θὰ σοῦ εἴπω, θὰ προφητεύσω, κάτι ἄλλο: καὶ τὸ ἰδικόν σου τέλος ἐπίκειται, θὰ σὲ φονεύσῃ ὁ Ἀχιλλεύς: «*ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσιν·/οὔ θην οὐδ' αὐτὸς δηρὸν βέῃ, ἀλλά τοι ἤδη/ἄγχι παρέστηκεν θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή,/χερσὶ δαμέντ' Ἀχιλῆος ἀμύμονος Αἰακίδαο*». Εἰς τὸ Ὁμηρικὸν τοῦτο χωρίον ὁ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ, ἔ.ἀ., παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο εἶναι παλαιὸν ἤδη δόγμα, ἡ προφητικὴ τουτέστι δύναμις τῆς ἀπαλλασσομένης τοῦ σώματος ψυχῆς, τῆς ὡς ἐκ τούτου ἀποκτώσης πάλιν τὴν θείαν αὐτῆς δύναμιν: *ἔστι δὲ δόγμα παλαιὸν ὡς ὅτι ἀπαλλασσομένη σώματος ἡ ψυχὴ καὶ θείᾳ φύσει ἐγγίζουσα ἔχει τι μαντικῆς*.

Τὸ δεύτερον χωρίον εἶναι ἐπίσης ἐν τῇ Ἰλιάδι, Χ 330 ἑξ. Πληγωθεὶς ἐκεῖ ὁ Ἕκτωρ θανασίμως ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ δώσῃ τὸ νεκρὸν σῶμά του εἰς τοὺς οἰκείους του διὰ νὰ τὸν καύσουν οἱ συμπολῖταί του, Τρῶες καὶ Τρωάδες (*Τρώων ἄλοχοι*), καὶ νὰ μὴ τὸν ἀφήσῃ νὰ τὸν φάγουν οἱ κύνες. Ὁ Ἀχιλλεὺς ἐξοργισθεὶς τοῦ λέγει ὅτι τὸν παρακαλεῖ ματαίως διὰ τοῦτο, διότι θὰ ἤθελε νὰ εἶχε τὸ θάρρος καὶ τὴν δύναμιν νὰ τὸν διαμελίσῃ καὶ τὸν καταφάγῃ δι' ὅσα τοῦ ἔκαμεν (*«αἴ γάρ πως αὐτόν με μένος καὶ θυμὸς ἀνείη/ὤμ' ἀποταμνόμενον κρέα ἔδμεναι, οἷα μὲ ἔοργας»*).

Ξεψυχῶν (*καταθνῄσκων*) ὁ κορυθαίολος Ἕκτωρ τοῦ λέγει: τὸ ἐφανταζόμην ὅτι θὰ τὸ ἠρνεῖσο διότι τὸ βλέπω καὶ τὸ ξέρω ὅτι ἔχεις σκληρὰν ψυχήν (*«ἦ γάρ σοί γε σιδήρεος ἐν φρεσὶ θυμός»*), ἀλλ' ὅμως πρόσεξε μήπως σοῦ γίνω ἀφορμὴ ὀργῆς ἐκ μέρους τῶν θεῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὅπου θὰ σὲ φονεύσουν ὁ Πάρις καὶ ὁ Ἀπόλλων εἰς τὰς Σκαιὰς Πύλας (*«φράζεο νῦν, μὴ τοί τι θεῶν μήνιμα γένωμαι/ἤματι τῷ ὅτε κέν σε Πάρις καὶ Φοῖβος Ἀπόλλων/ἐσθλὸν ἐόντ' ὀλέσωσιν ἐνὶ Σκαιῇσι πύλῃσιν»*). Εἰς ταῦτα ὁ προμνημονευθεὶς ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ, ὁ πολυμαθέστατος, παρατηρεῖ (1273): *εὖ γινώσκων προμαντεύεται τὸν τοῦ Ἀχιλλέως θάνατον — ἡ τοῦ Ἕκτορος ψυχή, ὡς καὶ πρὸ τούτου ἡ τοῦ Πατρόκλου, ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος ἤδη καὶ κατὰ σημεῖον οἷον ἐφαπτομένη αὐτοῦ, προορᾷ τὸ μέλλον καί, ὡς εἴρηται, προλέγει τῷ Ἀχιλλεῖ — ὅτι δὲ πρὸς τὸ θανεῖν ὢν ὁ Ἕκτωρ ταῦτα εἶπε, δηλοῖ ὁ ποιητὴς φάμενος «ὣς ἄρα μιν εἰπόντα τέλος θανάτοιο κάλυψε»*.

Ἀμφότερα τὰ χωρία ταῦτα τῆς Ἰλιάδος Π 844 ἑξ. καὶ Χ 330 ἑξ. εἶναι συνειδητῶς καθ' ὅμοιον τρόπον ἐπεξειργασμένα[1]. Τοῦτο δεικνύει ἕν τινι μέτρῳ ὅτι ἡ γνώμη ἢ ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς προφητικῆς δυνάμεως τῶν *καταθνῃσκόντων* ἦτο ἀρκετὰ διαδεδομένη. Καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ λ 60 ἑξ. ἡ ψυχὴ τοῦ Ἐλπήνορος παρακαλεῖ τὸν Ὀδυσσέα νὰ θάψῃ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Αἰαίῃ ἄταφον σῶμά της καὶ τοῦ προλέγει ὅτι:
«*οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ Ἀΐδαο/νῆσον εἰς Αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα*».

Ὁ Ἐλπήνωρ ὡς νεκρὸς ἔχει ὑπὲρ πᾶσαν ζῶσαν ἀνθρωπίνην δύναμιν ἀνεπτυγμένην τὴν δυνατότητα τοῦ νὰ γνωρίζῃ καὶ προορᾷ, ὅπως καὶ ἡ σκιά («ψυχὴ») τοῦ Πατρόκλου Ἰλ. Ψ 80 ἑξ., πρβλ. τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα. Ἀλλὰ καὶ ζῷα ὡς οἱ ἵπποι τοῦ Ἀχιλλέως προμαντεύουν πρβλ. Ἰλ. Τ 408 ἑξ. ὅσα λέγει ὁ ἵππος Ξάν-

1 Ὁ LEAF παρατηρεῖ: «The similarity between the deaths of Hector and Patroclos is evidently intentional».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

θος. Διάφορον τῶν προκειμένων χωρίων εἶναι ὅ,τι ἡ *ψυχὴ* τοῦ Πατρόκλου (Ἰλ. Ψ 65 ἑξ.) προλέγει εἰς τὸν Ἀχιλλέα ὅτι τοῦ εἶναι μοῖρα νὰ πέσῃ ὑπὸ τὸ τεῖχος τῶν «*εὐηφενέων*», τῶν «*καλῶς χρωμένων τῷ ἀφένῳ*», τῷ πλούτῳ, Τρώων[1]. Οἱ νεκροὶ λοιπὸν ἐν τῷ Ἅδῃ γνωρίζουν περὶ τοῦ μέλλοντος περισσότερα παρὰ οἱ ἐν τῇ ζωῇ [2].

Ἐκ τοῦ Ὁμήρου ἐρχόμεθα εἰς τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸν Πλάτωνα. Ἐν τῇ Γραμματείᾳ τῶν διαμέσων τούτων ἐτῶν δὲν εὑρίσκονται ἢ δὲν ἐσώθησαν ἄλλα χωρία, ὅπου νὰ γίνεται ρητὴ μνεία τοιαύτης χρησμῳδίας. Σημειωτέον ὅτι πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Πλάτωνος ἔχομεν παραδείγματά τινα μὴ συνειδητῆς, οὕτως εἰπεῖν, χρησμῳδίας εἰς χωρία τοῦ Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῷ τοῦ ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ (στίχ. 1348 - 1396), ὅπου ὁ τυφλὸς Οἰδίπους ἐξηγριωμένος ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰς συμφορὰς ἀποτείνεται πρὸς τὸν Πολυνείκη καὶ τοῦ προφητεύει τὸ κακὸν τέλος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του. Λέγει ὁ Οἰδίπους εἰς τὸν Πολυνείκη ὅτι δὲν ὠφελεῖ νὰ κλαίῃ τώρα πλέον ποὺ τὸν βλέπει εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν (1358) ἀφοῦ αὐτός (Πολυν.) εἶναι τρόπον τινὰ ὁ φονεὺς τοῦ ἰδίου του πατρός *(οὐ κλαυτὰ δ' ἐστίν, ἀλλ' ἐμοὶ μὲν οἰστέα τάδ', ἕωσπερ ἂν ζῶ, σοῦ φονέως μεμνημένος)*, διότι αὐτός (ὁ Πολυν.) πταίει καὶ εὑρίσκεται ὁ Οἰδίπους εἰς τὰ σημερινά του βάσανα *(σὺ γάρ με μόχθῳ τῷδ' ἔθηκας ἔντροφον)* καὶ περιπλανώμενος ζητιανεύει τὴν καθημερινὴν τροφήν του ἀπὸ ἄλλους *(σὺ μ' ἐξέωσας· ἐκ σέθεν δ' ἀλώμενος/ἄλλους ἐπαιτῶ τὸν καθ' ἡμέραν βίον)*. Καὶ ἔρχεται ἔπειτα ἡ χρησμῳδία ἐκ μέρους τοῦ Οἰδίποδος: τὴν πόλιν Θήβας δὲν θὰ ἠμπορέσῃς ποτὲ νὰ κυριεύσῃς, ἀλλὰ θὰ πέσῃς πρότερον μολυσμένος μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ αὐτὸς πάλιν μὲ τὸ ἰδικόν σου αἷμα *(οὐ γὰρ ἔσθ' ὅπως πόλιν* — Θήβην — *κείνην ἐρείψεις, ἀλλὰ πρόσθεν αἵματι/πεσεῖ μιανθεὶς χὠ σύναιμος ἐξ ἴσου)*. Θὰ φονευθῇς, ἐξακολουθεῖ (1388), ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ ἀδελφοῦ σου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ ἔχεις ἐκδιωχθῆ *(συγγενεῖ χερὶ θανεῖν κτανεῖν θ' ὑφ' οὗπερ ἐξελήλασαι* 1387*)*. Ὁ Οἰδίπους αἰσθάνεται ὅτι πλησιάζει τὸ τέλος του καὶ δὲν δύναται νὰ τὸ ἀποφύγῃ *(ὦ παῖδες, ἥκει τῷδ' ἐπ' ἀνδρὶ* — ἐμοὶ Οἰδ. — *θέσφατος βίου τελευτή, κοὐκέτ' ἔστ' ἀποστροφή* 1472 ἑξ.). Ἐντὸς ὀλίγου ἔρχεται ὁ Ἄγγελος (1579) διὰ νὰ ἀγγείλῃ τὸν θάνατον τοῦ Οἰδίποδος *(ἄνδρες πολῖται, ξυντομωτάτως μὲν ἂν τύχοιμι λέξας Οἰδίπουν ὀλωλότα*, πρβλ. καὶ στίχ. 1581–1649). Καὶ δίδει, ἐπιμόνως ἐρωτώμενος, περιγραφὴν τοῦ τέλους του.

Ὁ ΞΕΝΟΦΩΝ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ Σωκράτους (§ 29 ἑξ.) λέγει ὅτι ὁ Σωκράτης ἐλεεινολόγει τὸν *πλούσιον ἐκ βυρσοδεψικῆς* Ἄνυτον *(ἰδὼν αὐτὸν παριόντα)*, διότι ὁ κατήγορός του Ἄνυτος δὲν ἐφαίνετο, δὲν ἦτο εἰς θέσιν, νὰ γνωρίζῃ ποῖος ἐκ τῶν δύο των, αὐτὸς ἢ ὁ Σωκράτης, κατώρθωσεν εἰς τὴν ζωὴν σπουδαιότερα καὶ ὠφελιμώτερα πράγματα, πράγματα δηλ. τὰ ὁποῖα θὰ ἔχουν αἰωνίαν ἀξίαν *(οὐκ ἔοικεν εἰδέναι ὅτι ὁπότερος ἡμῶν καὶ συμφορώτερα καὶ καλλίω εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον διαπέπρακται)*. Διότι αὐτὸς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ πραγματικὸς νικητής. Ἀλλά, λέγεται ὅτι εἶπεν ὁ Σωκράτης, καὶ ὁ Ὅμηρος εἰσάγει μερικοὺς ἥρωας οἱ ὁποῖοι ἀποθνήσκοντες

1 Πρβλ. WILAMOWITZ, Hom. Unters. 323, Ameis ἐν Anhang Ἰλιάδος Ψ 81, καὶ ἔκδοσιν Ἰλιάδος ὑπὸ Koch ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ.

2 Πρβλ. MARTIN P. NILSSON, Geschichte der griechischen Religion, τόμ. 1, Μόναχον 1941, σελ. 157.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

προλέγουν τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσι *(ἀνέθηκε μὲν καὶ Ὅμηρος ἔστιν οἷς τῶν ἐν καταλύσει τοῦ βίου προγιγνώσκειν τὰ μέλλοντα)* διὰ τοῦτο θέλω καὶ ἐγὼ κάτι νὰ προείπω *(βούλομαι καὶ ἐγὼ χρησμῳδῆσαί τι)*. Συνανεστράφην καὶ ἐγὼ κάποτε ἐπ' ὀλίγον χρόνον μὲ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνύτου καὶ μοῦ ἐφάνη ὅτι δὲν ἦτο ἄνθρωπος νωθρός, δὲν ἦτό τις ὀκνηρὸς ἄνθρωπος. Δὲν θὰ διαμείνῃ λοιπὸν εἰς τὴν «δουλοπρεπῆ διατριβήν», εἰς τὸν δουλοπρεπῆ τρόπον τῆς ζωῆς, τὸν ὁποῖον ὁ πατήρ του τοῦ προδιέγραψε, ἀλλά, προλέγει ὁ Σωκράτης, ἐπειδὴ εἶναι ἄνευ «σπουδαίου ἐπιμελητοῦ» θὰ περιπέσῃ μόνος του εἴς τινα «αἰσχρὰν ἐπιθυμίαν» καὶ θὰ γίνῃ διεστραμμένος τὴν φύσιν *(προβήσεσθαι πόρρω μοχθηρίας)*. Ἐξ αἰτίας τούτου ὁ Ἄνυτος καὶ μετὰ θάνατον ἔχει κακὴν φήμην *(καὶ τετελευτηκὼς τυγχάνει κακοδοξίας)*, ὁ δὲ Σωκράτης μὲ ὅλην τὴν ἐκ φθόνου *(διὰ τὸ μεγαλύνειν ἑαυτόν)* προκληθεῖσαν καταδικαστικὴν ἐναντίον του ἀπόφασιν *δοκεῖ θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι ἐπιδειξάμενος τῆς ψυχῆς τὴν ῥώμην*. Ὁ ΞΕΝΟΦΩΝ διηγεῖται ἐκεῖ ὅτι ὁ νέος οὗτος (τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν παρεδόθη) *ἡσθεὶς οἴνῳ οὔτε νυκτὸς οὔτε ἡμέρας ἐπαύετο πίνων* καὶ ἀπέβη ἄχρηστος καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς φίλους του καὶ διὰ τὴν πόλιν. Ἐξεπληρώθη λοιπὸν ἡ χρησμῳδία τοῦ Σωκράτους ὡς πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνύτου. Ἀλλ' ὁ Ἄνυτος τί ἀπέγινε; Ὑπάρχει παράδοσις (ΘΕΜΙΣΤ. 20, 239 c) ὅτι ἀπέθανε μετὰ πολυτάραχον βίον τὸν διὰ λιθοβολισμοῦ θάνατον (πρβλ. JOANNES KIRCHNER, Prosopographia Attica, τόμ. Α΄, σελ. 91 ἀρ. 1324, καὶ WILAMOWITZ, Aristoteles und Athen 1, σελ. 128).

Παρὰ τῷ αὐτῷ ΞΕΝΟΦΩΝΤΙ (ΚΠ 8, 7, 6 ἑξ.) φέρεται ὅτι ὁ Κῦρος «*μάλα δὴ πρεσβύτης ὢν*» καὶ ἰδὼν ὄνειρον ὅτι «*προσελθὼν κρείττων τις ἢ κατ' ἄνθρωπον*» εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἀποθάνῃ, θὰ ἀπέλθῃ εἰς τοὺς θεούς («*ἤδη γὰρ εἰς θεοὺς ἄπει*»). Φοβηθεὶς ἐκάλεσε τοὺς παῖδάς του, τοὺς φίλους καὶ «*τὰς Περσῶν ἀρχὰς*» ὡς «*παρεστῶτος ἤδη τοῦ τέλους τοῦ βίου αὐτῷ*» καὶ ἔδωκε συμβουλὰς εἰς αὐτοὺς ἀφοῦ ἔκαμε ἐκτενῆ ἀνασκόπησιν τοῦ πολυπείρου βίου του. Λέγει λοιπὸν ὅτι «*διαλυομένου τοῦ ἀνθρώπου, δῆλά ἐστι ἕκαστα ἀπιόντα πρὸς τὸ ὁμόφυλον πλὴν τῆς ψυχῆς· αὕτη δὲ μόνη οὔτε παροῦσα οὔτε ἀπιοῦσα διαφαίνεται*». Λαμβανομένου δὲ ὑπ' ὄψιν ὅτι «*οὐδέν ἐστιν τῶν ἀνθρωπίνων ἐγγύτερον θανάτῳ ὕπνου*» θὰ ἐπαληθεύσῃ τὸ ὄνειρόν του περὶ ἐπικειμένου θανάτου του, διότι κατὰ τὸν ὕπνον (καὶ πολὺ βέβαια περισσότερον κατὰ τὸν θάνατον) ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου καταφαίνεται θειοτάτη («divinior» βλ. κατωτέρω) «*καὶ τότε τι τῶν μελλόντων προορᾷ· τότε γάρ, ὡς ἔοικε, μάλιστα ἐλευθεροῦται*».

Περίφημον ὅμως διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν ρητὴν μνείαν τῆς συνειδητῆς χρησμῳδίας εἶναι καὶ παραμένει τὸ ἐν τῇ Πλατωνικῇ Ἀπολογίᾳ τοῦ Σωκράτους χωρίον (38 c), ὅπου ὁ Σωκράτης μετὰ τὴν καταδίκην του κάμνει ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς καταδικάσαντας αὐτὸν διὰ τῆς ψήφου των (δηλ. μᾶλλον πρὸς ὅλον σχεδὸν τὸν Ἀθηναϊκὸν λαόν), εἶτα δὲ πρὸς τοὺς δώσαντας ἀθῳωτικὴν δι' αὐτὸν ψῆφον.

Ἐν παρόδῳ παρατηρῶ ὅτι ὁ Σωκράτης, φαίνεται, ἦτο φίλος τῆς μαντικῆς καὶ προφητικῆς καὶ ἔλεγεν ὅτι ἂν θέλῃ κανεὶς νὰ ὠφεληθῇ ὑπεραιρόμενος τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας, πρέπει νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν μαντικήν, καὶ δὴ μὲ πίστιν πρὸς αὐτὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

ὡς ἐκδήλωσιν τῆς γνώμης τῶν θεῶν. Τότε δὲν θὰ αἰσθάνεται ἑαυτὸν *ἔρημον* ἐν τῷ κόσμῳ [1].

Ἔχει λοιπὸν ἤδη ἐν τῇ δίκῃ ληφθῆ ἡ ἀπόφασις τῆς καταδίκης του καὶ ὁ Φιλόσοφος ἀκούει αὐτὴν μετ' ἄκρας ἀταραξίας. Ἐκφράζει μόνον τὸ παράπονον ὅτι διὰ τὸν ὀλίγον καιρὸν ποὺ ἦτο δυνατὸν νὰ ζήσῃ ἀκόμη ἕνεκα τῆς προκεχωρηκυίας ἡλικίας του *(ὁρᾶτε δὴ τὴν ἡλικίαν ὅτι πόρρω ἤδη ἐστὶ τοῦ βίου, θανάτου δὲ ἐγγύς)* θὰ δώσουν ἀφορμήν, ἕνεκα τῆς καταδίκης του, εἰς τοὺς *βουλομένους τὴν πόλιν λοιδορεῖν*. Ἀφῆκα, λέγει ὁ Σωκράτης, νὰ καταδικασθῶ οὐχὶ *ἀπορίᾳ λόγων* ἀλλὰ διότι δὲν ἠμπορῶ νὰ εἶμαι αὐθάδης ἢ ἀναίσχυντος *(ἀλλ' ἀπορίᾳ τόλμης καὶ ἀναισχυντίας)* καὶ δὲν ἠμπορῶ νὰ λέγω πρὸς σᾶς τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα θὰ ἠκούετε εὐχαρίστως μὲ ἡδονήν. Ἐμέ, λέγει περαιτέρω, δὲν εἴδετε νὰ θρηνῶ καὶ νὰ ὀδύρωμαι καὶ νὰ κάμνω πράγματα ἀνελεύθερα καὶ ἀνάξια ἐμοῦ. Προσθέτει καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιτιμητικὰ τῆς πράξεως τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ καταδικάσαντες αὐτὸν δικασταί, καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἀποστροφὴν πρὸς αὐτοὺς ὅτι ἐπιθυμεῖ πρὸς τοὺς καταψηφισαμένους αὐτὸν *χρησμῳδῆσαι, ἐνταῦθα ἐν ᾧ μάλιστα ἄνθρωποι χρησμῳδοῦσιν, ὅταν μέλλωσιν ἀποθανεῖσθαι*. Μετὰ τὸν θάνατόν του, λέγει, θὰ τῶν ἔλθῃ τιμωρία *πολὺ χαλεπωτέρα* τῆς καταδίκης του, διότι θὰ παρουσιασθοῦν πολὺ περισσότεροι καὶ *χαλεπώτεροι* διὰ νὰ τοὺς ἐλέγχουν δι' ὅσα πράττουν *(διδόναι ἔλεγχον τοῦ βίου)* καὶ διὰ τὴν ζωὴν ποὺ κάνουν καὶ διὰ τὸν τρόπον ποὺ σκέπτονται *(ὀνειδίζειν ὑμῖν ὅτι οὐκ ὀρθῶς ζῆτε, οὐ καλῶς διανοεῖσθε)*.

Τριακόσια σχεδὸν ἔτη μετὰ τὸν Πλάτωνα ὁ ΔΙΟΔΩΡΟΣ ὁ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, διηγεῖται ἐν τῇ «Ἱστορικῇ Βιβλιοθήκῃ» 19, 11 (ἔκδ. Fischer, τόμ. 4 σελ. 23) ὅτι ἡ Εὐρυδίκη, «προεστηκυῖα τῆς βασιλείας κατὰ τὴν Μακεδονίαν» (ἐν ἔτει 317 π. Χ.) ἡττήθη ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιάδος τῆς μητρὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἠναγκάσθη νὰ αὐτοκτονήσῃ [2]. Ἡ Ὀλυμπιὰς μετὰ τὴν νίκην της ἐφάνη ἀγρία ἐν τῇ ἐκδικήσει της καὶ ἐφόνευσε πλείστους ὅσους Μακεδόνας, ὥστε ἐπιλέγει ὁ ΔΙΟΔΩΡΟΣ: *ἐν τοιούτοις παρανομήμασι πληροῦσα τὸν ἑαυτῆς θυμὸν ταχὺ πολλοὺς τῶν Μακεδόνων ἐποίησε μισῆσαι τὴν ὠμότητα· οὗτοι πάντες ἀνεμιμνήσκοντο τῶν Ἀντιπάτρου λόγων, ὃς καθάπερ χρησμῳδῶν ἐπὶ τῆς τελευτῆς παρεκελεύσατο μηδέποτε συγχωρῆσαι γυναικὶ τῆς βασιλείας προστατῆσαι*.

Ἡ χρησμῳδία ὅμως δὲν εἶναι μόνον τῶν μελλοθανάτων ἴδιον, ἀλλὰ καὶ τῶν *ἐνθουσιώντων* τ.ἔ. τῶν θεολήπτων τῶν εὑρισκομένων ἐν θείᾳ ἐκστάσει. (Ἐν ΠΛΑΤ. Φαίδρῳ 241 e ἐνθουσιάζουν αἱ Νύμφαι) (πρβ. καὶ ἀνωτέρω). Τοῦτο εἶναι καὶ τῆς ψυχῆς ἰδιότης ἥτις *ἐνθουσιάζουσα* «ἔξω σαυτῆς γίγνεται» (ΠΛΑΤ. Ἴων 535 b).

Τὸ «χρησμῳδεῖν» εἶναι κυρίως ὄχι ἀνθρώπινον ἔργον ἀλλὰ τοῦ θεοῦ, «*χρησμῳδεῖν*» εἶναι «*θεολογεῖν*» (ΣΟΥΔ.), καὶ οἱ χρησμῳδοὶ καὶ ἐν τῇ «Ἀπολογίᾳ» (22 d) καὶ ἐν τῷ Μένωνι (99 c) συμπαρατάσσονται μὲ τοὺς «*θεομάντεις*» καὶ ἐν τῷ

1 Ἰδ. ΞΕΝΟΦ. Ἀπομν. 4, 7, 10 (πρβλ. καὶ 1, 3, 4 καὶ 4, 3, 12): *εἰ δέ τις μᾶλλον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὠφελεῖσθαι βούλοιτο, συνεβούλευε μαντικῆς ἐπιμελεῖσθαι. Τὸν γὰρ εἰδότα δι' ὧν οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις περὶ τῶν πραγμάτων σημαίνουσιν οὐδέποτ' ἔρημον ἔφη γίγνεσθαι συμβουλῆς θεῶν.*

2 Πρβλ. DROYSEN, Ἱστορία τῶν Διαδόχων κατὰ μετάφρ. Ἰ. Πανταζίδου, Ἀθ. 1897, σελ. 248 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

«Ἴωνι» (534 c) μὲ τοὺς «θείους μάντεις». Οἱ μάντεις λέγονται «θεῖοι», *διότι* (Μεν. 99 d) λέγουσι μὲν «ἀληθῆ καὶ πολλὰ» «ἴσασι δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι» διότι «κατέχονται ἐκ τοῦ θεοῦ».

Χαρακτηριστικὸν εἶναι χωρίον τοῦ Κρατύλου (396 ἑξ.) τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ. Ἐκεῖ παρίσταται ὁ Σωκράτης ἐτυμολογῶν παραδόξως διαφόρους λέξεις καὶ ὀνόματα (Ζεὺς - ζῆν, κλ.) καὶ ἀπορῶν διὰ τὴν «σοφίαν» αὐτὴν *ἢ ἐμοὶ* (Σωκρ.) *ἐξαίφνης νῦν οὕτωσὶ προσπέπτωκεν ἄρτι οὐκ οἶδ' ὁπόθεν*. Ὁ Ἑρμογένης ἀπορῶν διὰ τὴν νέαν ταύτην τοῦ Σωκράτους ἐπίνοιαν, λέγει ὅτι τοῦ φαίνεται ὅτι πραγματικὰ ὁ Σωκράτης χρησμῳδεῖ *(ἀτεχνῶς γέ μοι δοκεῖς, ὦ Σώκρατες, ὥσπερ οἱ ἐνθουσιῶντες ἐξαίφνης χρησμῳδεῖν)*.

Ἄλλο χωρίον ἐνδιαφέρον ἡμᾶς εἶναι τὸ ἐν τῇ Πολιτείᾳ (9, 586 b). Ἐκεῖ περιγράφει ὁ Σωκράτης «τοὺς φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ἀπείρους», ὁ Γλαύκων δὲ εὑρίσκει τὴν περιγραφὴν θαυμαστὴν καὶ ἀναφωνεῖ: *Παντελῶς, ἔφη ὁ Γλαύκων, τὸν τῶν πολλῶν, ὦ Σώκρατες, χρησμῳδεῖς βίον* («vitam illorum velut oraculo canis» STALLBAUM)» τὴν ζωὴν τ. ἔ. τοῦ ὄχλου ζωγραφεῖς ἐξαισίως.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ ὡς θεόπνευστοι «*κατεχόμενοι ἐκ τοῦ θεοῦ*» ἔχουσι τὸ χάρισμα τοῦ προφητεύειν [1] παρ' ΟΜΗΡΩ (Ἰλ. Υ 307· βλ. καὶ Heyne αὐτόθι) λέγεται προφητικῶς διὰ στόματος τοῦ Ποσειδῶνος ὅτι ὁ Αἰνείας θὰ ἄρξῃ τῶν Τρώων: «*νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει / καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται*»[2]. Ἐκ τούτου τοῦ χωρίου ὁρμώμενος ὁ ΒΙΡΓΙΛΙΟΣ (Αἰν. 3, 97 ἑξ.) πλάττει τὴν μαντικὴν φωνὴν ἥτις λέγει εἰς τοὺς περιπλανωμένους Τρῶας ὅτι ἡ γῆ ἥτις πρώτη ἤγαγεν αὐτοὺς ἐκ τῆς ρίζης τῶν πατέρων ἡ αὐτὴ θὰ δεχθῇ αὐτοὺς ἐπιστρέφοντας εἰς τὸν φαιδρὸν αὐτῆς κόλπον *(eadem*—tellus—*vos ubere laeto / accipiet reduces)*· πρβλ. καὶ Ἰλιάδ. Τ 418 ἑξ. καὶ Φ 277 ἑξ.

—Ἡ Ἀφροδίτη (Ὕμν. 196) προλέγει εἰς τὸν Ἀγχίσην: «*σοὶ δ' ἔσται φίλος υἱός, ὃς ἐν Τρώεσσιν ἀνάξει / καὶ παῖδες παίδεσσι διαμπερὲς ἐκγεγάονται· / τῷ δὲ καὶ Αἰνείας ὄνομ' ἔσσεται*» κτλ.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Λατινικῆς φιλολογίας ἔχομεν παραδείγματα τοῦ πράγματος. Πάντως ἀπομιμήσεις Ὁμηρικῶν. Παρὰ ΒΙΡΓΙΛΙΩ (Αἰν. 10, 736 ἑξ.) ὁ Ὀρώδης πληγωθεὶς θανασίμως προλέγει εἰς τὸν Μεζέντιον, βασιλέα τῶν Τυρρηνῶν τὸν μέλλοντα θάνατόν του: «*jacet altus Orodes (- - -)*», *Ille autem expirans:* «*Non me, quicumque, es, inulto, / victor, nec longum laetabere; te quoque fata / prospectanl paria atque eadem mox arva tenebis*». Ὁ ΟΜΗΡΟΣ δὲν δίδει ἐκ νέου τὸν λόγον εἰς τὸν Ἕκτορα μετὰ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Πατρόκλου, ἀλλὰ *εἰπόντα* (τὸν Πατρ.) *τέλος θανάτοιο κάλυψε*. Ἐνῷ ὁ ΒΙΡΓΙΛΙΟΣ εἰσάγει τὸν Μεσέντιον ἀποκρινόμενον εἰς τὰς ἀπειλὰς τοῦ Ὀρώδου (10, 743): «τώρα, τοῦ λέγει, ἀπόθανε σὺ καὶ τὰ ἄλλα θὰ τὰ κανονίσῃ ὁ Ζεύς» *(«nunc morere· ast de me divom pater atque hominum rex viderit»)*. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο εἶναι καὶ αὐτὸ δάνειον, εἶναι (πρβλ. ἀνωτέρω) ἐκ τοῦ ΟΜΗΡΟΥ

1 Μέν. 99 d: *Ὀρθῶς ἄρ' ἂν καλοῖμεν θείους τε, οὓς νῦν δὴ ἐλέγομεν χρησμῳδοὺς καὶ μάντεις καὶ τοὺς ποιητικοὺς ἅπαντας*. Νόμ. 682 a: *θεῖον γὰρ οὖν τὸ ποιητικὸν ἐνθεαστικὸν ὂν γένος ὑμνῳδοῦν κλπ. Τὸ ἐνθεαστικὸν* ὑποπτεύει ὁ Boeckh, ἰδὲ Stallbaum ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ.

2 Ὁ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ Ο ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ὑπώπτευε τοὺς στίχους τούτους. Διὰ τὴν χρησμῳδίαν πρβλ. καὶ Ὕμν. εἰς Ἀφροδίτην στ. 196. Βλ. διὰ τὸ χωρίον KARL O. MÜLLER, Die Dorier 1, σελ. 222 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

Ἰλ. Χ 365 ὅπου ὁ Ἀχιλλεὺς προσφωνεῖ τὸν *τεθνηῶτα* Ἕκτορα: «*τέθναθι*[1]· *κῆρα δ' ἐγὼ τότε δέξομαι, ὁππότε κὲν δὴ / Ζεὺς ἐθέλῃ τελέσαι ἠδ' ἀθάνατοι θεοὶ ἄλλοι*».

Πρέπει τώρα νὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἴδωμεν τίνα ἑρμηνείαν τοῦ πράγματος ἔδιδον οἱ Ἀρχαῖοι.

Ἐν παρόδῳ παρατηρητέον ὅτι τὸ ψυχικὸν τοῦτο φαινόμενον δὲν πιστοποιεῖται γενικῶς ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας. Διότι εἰς τὰς περὶ ψυχῆς ἐρεύνας ἡμῶν πρέπει πάντοτε νὰ ὁρμώμεθα ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ κόσμου ἐν ᾧ ζῶμεν. Ὁ BLEULER ἐν τῷ περὶ ψυχῆς βιβλίῳ αὐτοῦ (Naturg. der Seele, β'. ἔκδ., Βερολῖνον, 1932, σελ. 13) παρατηρεῖ ὅτι «δὲν πρέπει νὰ φορτώνωμεν τὰ πράγματα μὲ ἀντιλήψεις αἱ ὁποῖαι δὲν ἐπιβεβαιώνονται ὑπὸ τῆς πείρας[2] εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν ἄλλοι κόσμοι καὶ ἄλλαι ἐποπτεῖαι τῶν πραγμάτων περὶ τῶν ὁποίων ἡμεῖς δὲν γνωρίζομεν τίποτε. Ἀλλὰ ἡμεῖς ἀσχολούμεθα μόνον μὲ τὸν κόσμον τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν, μὲ τὸν κόσμον ὅλων τῶν ἄλλων φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ μὲ τὸν κόσμον τοῦ πρακτικοῦ βίου[3]. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐκτὸς τῆς Ἀπολογίας παρὰ τῷ Πλάτωνι γίνεται ὑπαινιγμὸς περὶ τῆς ψυχῆς ὡς ἐχούσης τοιαύτην τινὰ δύναμιν[4]. Οὔτε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει τι. εἶναι γνωστοὶ οἱ ὁρισμοί του περὶ ψυχῆς: «*ἡ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος*» (412a), καὶ ψυχὴ εἶναι: «*ᾧ ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρώτως*» (414a)[5].

Ἐπανέρχομαι εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ φαινομένου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ἀρτέμων ὁ Μιλήσιος (κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, περὶ 54/68 μ. Χρ.), ἔλεγεν ὡς παρ' ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΩ ΤΩ ΕΦΕΣΙΩ (περὶ τὸ 170 μ. Χρ.), περὶ ὀνείρων, φέρεται (F. H. G. 4, 340 b σημ. 2) ὅτι: *ὅταν ἀθροισθῇ ἡ ψυχὴ ἐξ ὅλου τοῦ σώματος πρὸς τὸ ἐκκριθῆναι μαντικωτάτη γίγνεται*. Εἶχον λοιπὸν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ψυχὴ ὀλίγον πρὸς τῆς ἐξόδου της ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος (*ἐν τῇ ἀπαλλαγῇ τοῦ σώματος* ΠΛΑΤ. Φαίδ. 84b) ἀναλαμβάνει καὶ πάλιν ἰσχυροτέρας δυνάμεις ἀναλογούσας πρὸς τὴν θείαν αὐτῆς φύσιν. Ἀλλὰ πολὺ πρὸ τοῦ Μιλησίου Ἀρτέμωνος ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ἐν τῷ «περὶ κόσμου» (391a 16) παρατηρεῖ ὅτι ἡ ψυχὴ «*ἐπεραιώθη καὶ ἐξεδήμησεν*» «*ῥαδίως τὰ συγγενῆ γνωρίσασα καὶ θείῳ ὄμματι τὰ θεῖα καταλαβοῦσα, τοῖς τε ἀνθρώποις προφητεύουσα*»· τοῦτο δ' ἔπαθε, «*καθ' ὅσον οἷόν τε ἦν, πᾶσιν ἀφθόνως μεταδοῦναι βουληθεῖσα τῶν παρ' αὐτῇ τιμίων*». Ὁ Ἀριστοτέλης λοιπὸν δίδει εἰς τὴν ψυχὴν διαρκῆ προφητικὴν δύναμιν, ἥτις ἂν θέλῃ τις ἐκδηλοῦται διὰ χρησμῳδίας ἐντονώτερον εἰς τοὺς μελλοθανάτους.

ΔΙΟΔΩΡΟΣ ὁ ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ (περὶ τὸ 40 πρὸ Χριστοῦ) θεωρεῖ τὸ δόγμα τοῦτο τῆς ψυχομαντείας ἢ προμαντείας τῶν μελλοθανάτων κυρίως Πυθαγόρειον (18, 1 βλ. κατ.)

1 Καὶ ὅμως εἶχεν ὁ Ἕκτωρ ἤδη ἀποθάνει.

2 *Nichts in die Dinge hineindenken, was nicht die Erfahrung darin zeigt.*

3 Unseretwegen kann es noch viele andere Welten oder Anschauungsformen geben, von denen wir nichts wissen; *aber wir beschäftigen uns nur mit der Welt, die wir kennen, mit derjenigen aller anderen Naturwissenschaften und des praktischen Lebens.* Πρβλ. καὶ OSWALD BUMKE, Gedanken über die Seele, 3τη ἔκδ., Berlin, 1942 σελ. 153 ἑξ. καὶ ἀλλαχοῦ.

4 Πρβλ. ἐκ τοῦ Πλάτωνος χωρία οἷα τὰ ἑξῆς: Θεαίτητ. 35 a, Φαίδ. 245, Κρατύλ. 400, Φαῖδρ. 250, 246 d 247c, Γοργ. 493, Τίμ. 41 c, 77b, Πολιτ. 435 b, 441 c καὶ ἄλλα.

5 Πῶς ὁρίζουν οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι τὴν ψυχὴν δύναται ὁ βουλόμενος νὰ ἴδῃ εἰς τὸ γνωστὸν Γερμανικὸν Λεξικὸν τῶν φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν ὑπὸ RUD. EISLER, ἔκδ. 4η, τόμ. 3ος, σελ. 1 - 22.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

ἔχων ὅμως ὑπ' ὄψει καὶ τὰ τοῦ Ὁμήρου προσθέτει «εἰς τὸν Πυθαγόραν καὶ ἑτέρους τῶν παλαιῶν φυσικῶν». Φυσικοὶ ἐλέγοντο οἱ παλαιότατοι Ἴωνες καὶ Ἐλεατικοὶ φιλόσοφοι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων. Λέγει λοιπὸν ὁ ΔΙΟΔΩΡΟΣ (18, 1) ὅτι: *Πυθαγόρας ὁ Σάμιος καί τινες ἕτεροι τῶν παλαιῶν φυσικῶν* (= φυσιοδιφῶν, ἰατρῶν) *ἀπεφήναντο τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχειν ἀθανάτους, ἀκολούθως δὲ τῷ δόγματι τούτῳ καὶ προγινώσκειν αὐτὰς τὰ μέλλοντα καθ' ὃν ἂν καιρὸν ἐν τῇ τελευτῇ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν ποιῶνται. Τούτοις δὲ ἔοικε συμφωνεῖν καὶ ὁ ποιητὴς Ὅμηρος* (πρβλ. ἀνωτ.), *παρεισάγων τὸν Ἕκτορα κατὰ τὸν τῆς τελευτῆς καιρὸν προλέγοντα τῷ Ἀχιλλεῖ τὸν μέλλοντα συντόμως αὐτῷ συνακολουθήσειν θάνατον. Ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐπὶ πολλῶν καταστρεφόντων τὸν βίον ἱστορεῖται γεγονέναι τὸ προειρημένον καὶ μάλιστ' ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τελευτῆς. Οὗτος γὰρ ἐν Βαβυλῶνι μεταλλάττων τὸν βίον κατὰ τὴν ἐσχάτην ἀναπνοὴν ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν φίλων τίνι τὴν βασιλείαν ἀπολείπει, εἶπεν «τῷ ἀρίστῳ· προορῶμαι γὰρ ἐπιτάφιον μέγαν ἀγῶνα γενησόμενόν μοι τῶν φίλων»· ὅπερ καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἐξέβη.*

Διακόσια σχεδὸν ἔτη βραδύτερον παραλαμβάνει καὶ ἐπαναλαμβάνει ταῦτα ΣΕΞΤΟΣ ὁ ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΣ (περὶ τὸ 190 μ.Χ.) παρατηρῶν τὰ ἑξῆς (9,20) καὶ αὐτὸς εἰς τὰ τοῦ Ὁμήρου ἀναφερόμενος. Παραθέτω αὐτὸ τὸ κείμενον, ἡ γλῶσσά του εἶναι πολὺ εὔκολος: *Ἀριστοτέλης δὲ ἀπὸ δυοῖν ἀρχῶν ἔννοιαν θεῶν ἔλεγε γεγονέναι ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἀπό τε τῶν περὶ ψυχὴν συμβαινόντων καὶ ἀπὸ τῶν μετεώρων. ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῶν περὶ τὴν ψυχὴν συμβαινόντων διὰ τοὺς ἐν τοῖς ὕμνοις γινομένους ταύτης ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς μαντείας. ὅταν γάρ, φησίν, ἐν τῷ ὑπνοῦν καθ' ἑαυτὴν γίνηται ἡ ψυχή, τότε τὴν ἴδιον ἀπολαβοῦσα φύσιν προμαντεύεταί τε καὶ προαγορεύει τὰ μέλλοντα, τοιαύτη δέ ἐστι καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸν θάνατον χωρίζεσθαι τῶν σωμάτων. ἀποδέχεται γοῦν καὶ τὸν ποιητὴν Ὅμηρον ὡς τοῦτο παρατηρήσαντα· πεποίηκε γὰρ τὸν μὲν Πάτροκλον ἐν τῷ ἀναιρεῖσθαι προαγορεύοντα περὶ τῆς Ἕκτορος ἀναιρέσεως, τὸν δ' Ἕκτορα περὶ τῆς Ἀχιλλέως τελευτῆς. ἐκ τούτων οὖν, φησίν, ὑπενόησαν οἱ ἄνθρωποι εἶναί τι θεὸν τὸ καθ' ἑαυτὸ ἐοικὸς τῇ ψυχῇ καὶ πάντων ἐπιστημονικώτατον»* (πρβλ. ἔκδ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ τῆς Πρωσσ. Ἀκαδημ. τῶν Ἐπιστ. Ἀποσπάσματα ἔκδ. V. Rose, τόμ. Β΄ σελ. 1475, 12). Πρὸ τοῦ Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου ὁ θιασώτης τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ΚΙΚΕΡΩΝ [1] εἰς τὸ σύγγραμμά του de divinatione 1, 30 (ἰδὲ καὶ 1, 58 καὶ 1, 81 καὶ ἰδίᾳ 1, 132) [2] παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὕπνου ἡ ψυχὴ χωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος κατά τε τὴν κοινωνίαν καὶ ἐπαφήν, ἐνθυμεῖται τὰ παρελθόντα, διακρίνει τὰ παρόντα καὶ προβλέπει τὰ μέλλοντα [3]. Τὸ σῶμα, λέγει ὁ Κικέρων, κεῖται ὡς κεῖνται οἱ νεκροὶ καὶ ὅμως ἡ

1 Πρβλ. πλὴν ἄλλων καὶ Κ. ΓΡΟΛΛΙΟΥ, Ἡ ἐπίδρασις τῆς Πλατωνικῆς παραδόσεως ἐπὶ τῆς θεολογίας τοῦ Κικέρωνος, «Πλάτων» 5 (1953) σελ. 126-146 (ὅπου καὶ ξένη βιβλιογραφία)· πρὸ παντὸς πλὴν τῶν Γραμματολογιῶν Teuffel καὶ Schanz βλ. τὸ ἄρθρον *Cicero* Philosophische Schriften παρὰ PAULY - WISSOWA - KROLL Zweite Reihe, 13ος Halbband στήλ. 827 ἑξ., ἰδίᾳ στήλ. 1904 ἑξ.

2 Σημειωτέον ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο τοῦ Κικέρωνος στηρίζεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ποσειδωνίου «περὶ ψυχῆς», ὃ ἀναφέρει ὁ ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ 910, 40.

3 Τὰ ἐνύπνια ἐθεωροῦντο ἐνίοτε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὡς ἀνακοινώσεις θεῶν. Τοῦτο καὶ πολλοὶ καὶ αὐτῶν τῶν φιλοσόφων παρεδέχοντο. Πρβλ. καὶ ΑΙΛΙΑΝΟΥ Ποικ. Ἱστορ. 3, 11: *οἱ περιπατητικοί φασι μεθ' ἡμέραν θητεύουσαν τὴν ψυχὴν τῷ σώματι περιπλέκεσθαι*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

ψυχὴ ἀκμάζει καὶ ζῇ. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα τὸ κάμνει εἰς πολὺ ἰσχυρότερον βαθμὸν μετὰ θάνατον, ὅτε ἐξέρχεται πλέον ἐντελῶς ἐκ τοῦ σώματος. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπικειμένου τοῦ θανάτου εἶναι μαντικωτέρα, divinior. Διὸ καὶ οἱ ἐπιθανατίως νοσοῦντες βλέπουν ἤδη ἐπικείμενον τὸν θάνατον καὶ ἐπερχόμενον [1]. Περὶ τὴν ἀκριβῆ ἑρμηνείαν τούτου τοῦ divinior διαφωνοῦσιν οἱ ἑρμηνευταί, διότι τὸ ἐπίθετον τοῦτο δηλοῖ τόν τε «θεῖον» καὶ τὸν «μαντικόν». Θεωροῦν λοιπὸν τὸ divinior ὡς σημαῖνον «praestantior adque naturae divinae propior». Ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Κικέρωνος καταφανῶς πρόκειται περὶ τῆς *μαντικῆς* δυνάμεως τῆς ψυχῆς καὶ οὐχὶ περὶ τῆς *θειότητος* αὐτῆς [2]. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω παρὰ ΚΙΚΕΡΩΝΙ (ἔ.ἀ.) λεγομένων: *idque facilius evenit adpropinquante morte, ut animi futura augurentur.* Παρουσιάζονται λοιπὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των αἱ εἰκόνες τῶν ἀποθανόντων καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ νὰ τοὺς ἐπαινοῦν πολὺ ἐὰν μάλιστα τύχῃ καὶ ἔζησαν ὑπερβολικά, περισσότερον ἀφ' ὅσον θὰ ἀνέμενέ τις, ἢ ἐνθυμοῦνται τὰ ἁμαρτήματά των καὶ ἐντρέπονται πολὺ δι' αὐτά. Ὁ Ποσειδώνιος μάλιστα (λέγει ὁ Κικέρων) ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός, ὅτι οἱ ἀποθνήσκοντες προμαντεύουν τὰ γενησόμενα, μὲ τὴν διήγησιν περὶ ἑνὸς Ροδίου ὁ ὁποῖος ἀποθνήσκων ἐμάντευσεν ὅτι ἓξ συνομήλικές του θὰ ἀποθάνουν μετ' αὐτόν, προεῖπε δὲ καὶ τὴν τάξιν καθ' ἣν θὰ ἐπήρχετο ὁ θάνατος ἑνὸς ἑκάστου ἐξ αὐτῶν [3].

Ἀλλὰ ἐρωτᾶται τώρα πόθεν εἶναι δυνατὸν νὰ ὡρμήθη ἡ ἰδέα αὐτὴ ὅτι οἱ ἀποθνήσκοντες προσοικειοῦνται θείαν μαντικὴν δύναμιν.

Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ παραλληλίσωμεν τὸ φαινόμενον τοῦ μελλοθανάτου ἀνθρώπου καὶ προφητεύοντος, πρὸς ἄλλο λίαν γνωστὸν φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρει καὶ ὁ Πλάτων εἰς δύο του ἔργα. Εἰς τὸν «Φαίδωνα» καὶ εἰς τὴν «Πολιτείαν». Ἐννοῶ τὸ παρατεταμένον ᾆσμα τοῦ μελλοθανάτου κύκνου, τὸ «κύκνειον ᾆσμα». Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ΠΛΑΤΩΝ εἰς τὸν «Φαίδωνα» διηγεῖται (84 e ἑξ.) ὅτι ὁ Σωκράτης ἤθελε νὰ πείσῃ τοὺς θλιβομένους διὰ τὴν τύχην του μαθητάς του, ὅτι αὐτὸς «οὐ ξυμφορὰν ἡγεῖται τὴν παροῦσαν τύχην οὐδὲ διάκειται (ἕνεκα τῆς τύχης ταύτης) δυσκολώτερον ἢ ἐν τῷ πρόσθεν βίῳ». Ἐπέρχεται τότε εἰς αὐτὸν ἡ σκέψις νὰ εἴπῃ εἰς αὐτοὺς ὅτι δὲν πρέπει νὰ τὸν ἐκλαμβάνουν χειρότερον ἀπὸ τοὺς κύκνους *(καί, ὡς ἔοικε, τῶν κύκνων δοκῶ φαυλότερος ὑμῖν εἶναι τὴν μαντικήν)* οἱ ὁποῖοι «καὶ ἐν τῷ πρόσθεν χρόνῳ ᾄδοντες» ἅμα αἰσθανθοῦν ὅτι ἐπίκειται τὸ τέ-

καὶ μὴ δύνασθαι καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν θεωρεῖν, νύκτωρ δὲ διαλυθεῖσαν τῆς περὶ τοῦτο λειτουργίας (———) μαντικωτέραν γίνεσθαι, ἐξ ὧν τὰ ἐνύπνια.

1 *Cum ergo est somno sevocatus animus a societate et a contagione corporis, tum meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura providet; iacet enim corpus dormientis ut mortui, viget autem et vivit animus. Quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. Itaque adpropinquante morte multo est divinior. Nam et id ipsum vident, qui sunt morbo gravi et mortifero adfecti, instare mortem.*

2 Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐκδόται τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Κικέρωνος τὸ ἑρμηνεύουν μᾶλλον ὡς σημαῖνον μαντικός, προφητικός (ὁ Ἰταλὸς FUORTI λέγει «più divino, ma propriamente più *profetico*», καὶ ὁ MARMORALE ἑρμηνεύει «προφητικὸς» ὁ Δανὸς ἐκδότης V. Thoresen (Κοπεγχάγη 1894) σιωπᾷ.

3 *Itaque iis occurrunt plerumque imagines mortuorum, tumque vel maxume laudi student, eosque, qui secus, quam decuit, vixerunt, peccatorum suorum tum maxume paenitet. Divinare autem morientes illo etiam exemplo confirmat Posidonius, quod adfert, Rhodium quendam morientem sex aequales nominasse et dixisse qui primus eorum, qui secundus, qui deinde deinceps moriturus esset.*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

λος των *τότε δὴ πλεῖστα καὶ μάλιστα ᾄδουσι, γεγηθότες ὅτι μέλλουσι παρὰ τὸν θεὸν ἀπιέναι, οὗπέρ εἰσι θεράποντες* [1]. Μέλλει λοιπὸν ὁ ψυχορραγῶν κύκνος παρὰ τὸν θεὸν ἰέναι ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ μελλοθανάτου ἀνθρώπου λαμβάνει τότε οἱονεὶ πλήρη τὴν θείαν αὐτῆς ὕπαρξιν καὶ χρησμῳδεῖ τ. ἔ. «θεολογεῖ» (βλ. ἀν.).

Ὅτι οἱ κύκνοι ᾄδουν πρὸ παντὸς ὅταν αἰσθανθῶσί πως ἐπικείμενον τὸν θάνατόν των δέχεται ὅλη ἡ Ἀρχαιότης, καὶ ὄχι μόνον οἱ ποιηταὶ ἀλλὰ καὶ οἱ φυσιοδῖφαι. Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι Χ, 12, 615 b, 2) παρατηρεῖ: *ᾠδικοὶ δὲ* (οἱ κύκνοι) *καὶ περὶ τὰς τελευτὰς μάλιστα ᾄδουσιν· ἀναπέτονται γὰρ καὶ εἰς τὸ πέλαγος, καί τινες ἤδη πλέοντες παρὰ τὴν Λιβύην περιέτυχον ἐν τῇ θαλάττῃ πολλοῖς ᾄδουσι φωνῇ γοώδει, καὶ τούτων ἑώρων ἀποθνήσκοντας ἐνίους.*

Καὶ ὁ ΑΙΛΙΑΝΟΣ (Ποικ. Ἱστ. 1, 14) ἀναφερόμενος εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγει περὶ τοῦ κύκνου ἐν ἄλλοις καὶ ὅτι «*πεπίστευται δ' οὖν ὅτι ᾄδει. Καὶ λέγουσί γε αὐτὸν μάλιστα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον εἶναι εὐφωνότατόν τε καὶ ᾠδικώτατον ὅταν ᾖ περὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ βίου*»· εἰς ταῦτα παρατηρεῖ ὁ ἀοίδιμος ΚΟΡΑΗΣ (ἐν ἐκδ. Αἰλ. σελ. 285) «*ὅτι μὲν οὐδὲν ἀλλ' ἢ μῦθός ἐστι τὰ τοῖς ἀρχαίοις παραδοθέντα καὶ πιστευθέντα περὶ τῆς εὐφωνίας τοῦ κύκνου, ἴσασιν οἱ τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ ἀκριβέστερον ἐπιστήσαντες· μῦθός γέ μην, ᾗ φησὶν ὁ Γαλλιστὶ περὶ ζώων ἰδιότητος συγγράψας Βυφών, πολλὰς ἀληθείας ὑπερβάλλων ἡδύτητι*» [2].

Καὶ εἰς ἄλλο ἓν χωρίον ἀναφέρει ὁ ΑΙΛΙΑΝΟΣ τὰ τοῦ κύκνου (Περὶ ζῴων Ἰδιότητος Β', 32) παρατηρῶν ὅτι ποιηταὶ καὶ πεζοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν αὐτὸν ὡς «*θεράποντα*» τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλ' ὁ ΑΙΛΙΑΝΟΣ ὁμολογεῖ ὅτι αὐτὸς «*εἰπεῖν οὐκ οἶδε*» «*ὅπως μούσης τε καὶ ᾠδῆς ἔχει*». Πιστεύεται ὅμως ὑπὸ τῶν παλαιῶν («ὑπὸ τῶν ἄνω τοῦ χρόνου») «*ὅτι τὸ κύκνειον οὕτω καλούμενον ᾄσας εἶτα ἀποθνήσκει*» [3].

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ κύκνος ὁ ἄγριος ἢ μουσικός (cygnus musicus) εἶναι πτηνὸν τῆς Β. Εὐρώπης, εἰς Ἑλλάδα συναντᾶται μᾶλλον ὡς ἐνδημικὸν πτηνὸν καὶ ὅτι, ὡς ἐλέχθη, ἐθεωρεῖτο ἱερὸν πτηνὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, δὲν εἶχε ὅμως δυνάμεις θεοῦ [4].

Νομίζω λοιπὸν ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ παραλληλισθῇ τὸ φαινόμενον τοῦτο, τὸ

1 Ὁ ΚΙΚΕΡΩΝ εἰς τὰς Τουσκουλανὰς Διατριβάς του (I 30, 73) λέγει περὶ τούτου: *Itaque commemorat*, (ὁ Σωκράτης), *ut cygni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur, qua providentes, quid in morte boni sit, cum cantu et voluptate moriantur, sic omnibus bonis et doctis esse faciendum.*

2 Πρβλ. καὶ τὴν ἔκδ. τοῦ «περὶ τὰ ζῷα Ἱστορίας» τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τῶν AUBERT καὶ WIMMER ἐν τόμ. 2 σελ. 240 - 241, πρβλ. καὶ HEINDORF ἐν ΠΛΑΤ. Φαίδ. 77 ἐκεῖ καὶ περὶ τῆς διατριβῆς τοῦ J. H. VOSS «de cygnorum cantu» κτλ. ἰδὲ καὶ ἔκδ. τοῦ ΠΛΑΤ. Φαίδ. ὑπὸ M. WOHLRAF ἐν τῷ χωρίῳ. Ὁ ΓΡΗΓΟΡ. Ο ΝΑΖ. (Ἐπ. 1) σκώπτων τὰ περὶ τοῦ κυκνείου ᾄσματος λεγόμενα παρατηρεῖ ὅτι «*τότ' ᾄσονται κύκνοι, ὅταν κολοιοὶ σιωπήσωσιν*».

3 Πολλὰ περὶ τοῦ κύκνου (καὶ κυκνείου ᾄσματος) παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (ἀλλὰ καὶ παρατηρήσεις νεωτέρων, JOH. FRIEDR. NAUMANN κλπ.) βλέπει ὁ βουλόμενος εἰς τὸ ἀξιόλογον βιβλίον OTTO KELLER, Die antike Tierwelt (Λειψία, τόμ. 1 - 2, 1909 καὶ 1913) ἐν τόμ. 2 σελ. 213 - 220, πρβλ. καὶ ΘΣ ἐν λ., καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ FRIEDR. JACOBS εἰς τὸν δεύτερον τόμον τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσεως τοῦ «περὶ ζῴων ἰδιότητος» τοῦ ΑΙΛΙΑΝΟΥ (Ἰένα 1832) ἐν σελίδι 79. Πρὸ πάντων ὅμως ἀναγνωστέα τὰ ἐν τῷ σχετικῷ ἄρθρῳ («Schwan») ἐν τῇ φιλολογικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ PAULY - WISSOWA - KROLL περὶ τοῦ πτηνοῦ τούτου λεγόμενα Β' σειρᾷ β' τόμος στηλ. 782 - 792 (πρβλ. τὰ ἐν στήλ. 786 περὶ τοῦ κύκνου ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι λεγόμενα ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Νέα τοῦ Γκέρλιτς»!).

4 WILAMOWITZ, Der Glaube der Hellenen τόμ. Α' (Βερολῖνον 1931) σελ. 112.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211

ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τὸν κύκνον ὅταν πρόκειται νὰ ἀποθάνῃ, μὲ τὴν διαπραγματευθεῖσαν ἐνταῦθα «χρησμῳδίαν» τοῦ μελλοθανάτου ἀνθρώπου. Ὁ Πλατων λέγει (ἔνθ. ἀν.) ὅτι οἱ ἄνθρωποι *διὰ τὸ αὐτῶν δέος τοῦ θανάτου* λέγουν ὅτι τὰ λεγόμενα περὶ τῶν κύκνων εἶναι ψευδῆ *(καταψεύδονται τῶν κύκνων)* ὅτι ἄρα εἶναι ψεῦδος ὅτι ταῦτα εἶναι τῶν κύκνων «ᾄσματα» καὶ ὄχι θρῆνοι, καὶ δὲν λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν, *οὐ λογίζονται, ὅτι οὐδὲν ὄρνεον ᾄδει ὅταν πεινῇ ἢ ριγῷ ἤ τινα ἄλλην λύπην λυπῆται* καὶ ὅτι οὐδὲ αὐτὴ ἡ ἀηδὼν καὶ ἡ χελιδὼν καὶ ὁ ἔποψ, πτηνὰ διὰ τὰ ὁποῖα λέγεται ὅτι «διὰ λύπην θρηνοῦντα ᾄδουσι», πράττουσι τοῦτο ἐκ λύπης.

Παρατηρεῖ μάλιστα ὁ Πλατων (Πολιτεία Ι΄ 620 a) ὅτι αἱ ψυχαὶ αἱ ἐν Ἅδου *τοὺς βίους ᾑροῦντο*, καὶ ὅτι αἱ ψυχαὶ κατὰ συνήθειαν «αἱροῦνται τοῦ προτέρου βίου τὰ πολλά». Καὶ ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἴδῃ τις *ψυχὴν τήν ποτε Ὀρφέως γενομένην κύκνου βίον αἱρουμένην* καὶ πρὸς τούτοις *κύκνον μεταβάλλοντα εἰς ἀνθρωπίνου βίου αἵρεσιν*.

Τοιοῦτός τις κατὰ ταῦτα παραλληλισμὸς πρὸς τὰ συμβαίνοντα περὶ τὸν θάνατον τοῦ κύκνου, τοῦ ἱεροῦ πτηνοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, θὰ ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῇ ὅτι ᾑωρεῖτο εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μελλοθανάτου φιλοσόφου ὅταν ἔλεγε ὅτι χρησμῳδεῖ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
23/09/2024 10:13:51 EEST - 18.116.89.211